

6.
POESIA CATALANA DEL SEGLE XX (1963).
UN REFERENT PROGRAMÀTIC
DE LA CRÍTICA CATALANA MODERNA

JOSEP MARIA CASTELLET

He de parlar en aquesta taula sense tenir cap vinculació universitària amb la literatura perquè vaig fer la carrera de dret, i encara que vaig iniciar estudis de lletres, el sinistre bacil de Koch —la tuberculosi— em va impedir d'acabar-los, tot i que vaig acabar la de dret. No tinc doncs una formació universitària de lletres i, per tant, la meva vocació va ser una vocació literària de lector i, en un moment determinat, no sé per què —això no se sap mai—, de crític literari, que vaig començar a les revistes del Sindicat Espanyol Universitari, concretament a *Estilo*, i vaig continuar més o menys en una revista posteriorment mitificada, per raó de la gent que hi col·laborava, que va ser *Laye*. Aquests van ser els meus inicis en la crítica literària, sense cap suport teòric. En aquells moments jo devia fer una crítica de “gust”, rebel contra els models o les modes de l'època, que era la més rabiosament franquista.

No es tracta de fer la meua biografia intel·lectual, però el que sí que vull dir és que fa alguns dies vaig parlar amb Joaquim Molas i li vaig dir que havia de participar en l'acte d'avui i que hi explicaria la meua visió de *Poesia catalana del segle XX*—ell sap perfectament la visió i els orígens que jo en dono— i li vaig demanar que m'autoritzés d'utilitzar un text seu que fa referència a la visió que té del que en podríem dir els resultats finals d'aquesta obra que vam fer tots dos durant un parell d'anys, del 1961 al 1963. Porto, doncs, si més no, l'aval de Joaquim Molas qui sí que és universitari de lletres.

Dit això i per donar la meva versió sobre com vam acabar portant a terme Joaquim Molas i jo mateix aquest volum. Voldria dir que uns anys abans vaig tenir la sort de compartir col·laboracions en aquella estranya revista mig oficial i mig contestatària que era *Laye*; mig oficial perquè en realitat depenia de la Delegación de Educación Nacional la qual, a la vegada, depenia de dos ministeris, un era el del Movimiento i l'altre el d'Educació, però que durant un temps no va haver de passar la censura i ens hi vam acollir un grup d'escriptors i alguns pensadors com Manuel Sacristán o Esteban Pinilla de las Heras i el nucli que després ha passat a anomenar-se l'Escola de Barcelona, denominació amb la qual no estic d'acord, però ja ho he discutit moltes vegades amb la Carme Riera i ja ens posem a riure quan parlem d'aquest tema. Els escriptors eren els poetes Carlos Barral, Jaime Gil de Biedma, Gabriel Ferrater, Alfons Costafreda, José Agustín Goytisolo, Jaume Ferran... Hi havia també Joan Ferraté, que feia articles de teoria literària, i jo em vaig trobar en una situació que era una mica la d'aquells anys —estic parlant exactament de començament dels anys cinquanta— en la qual no havíem tingut mestres universitaris, ni tampoc no havíem tingut mestres en l'ensenyament mitjà, vull dir gent d'una certa rellevància i una certa importància, i vam haver de ser una mica mestres de nosaltres mateixos. Si més no, jo reconec i ho he reconegut sempre en públic el mestratge en la literatura en primer lloc dels germans Ferrater, que m'introduïren en la literatura catalana, però també de Carlos Barral, Jaime Gil de Biedma, etc.

Convisc amb aquests poetes, que no són poetes solament sinó que també són teòrics de la literatura, i tots plegats arribem a coincidir en unes idees que no són gaire clares, potser bastant confuses, i que tenien en compte evidentment una part del pensament marxista, però en les quals tenien prou importància les aportacions individuals que fèiem cadascú de nosaltres i els intercanvis que fèiem els uns i els altres. Jo penso que la personalitat que ens va influir més en aquells moments va ser la de Jean-Paul Sartre en el moment de la publicació del volum dos de *Situations, Qu'est-ce que la littérature?* Aquesta influència va anar acompanyada de les lectures que ens anaven arribant; per exemple, recordo molt bé que Jaime Gil de Biedma, en tornar d'un viatge d'Anglaterra, em va

portar un llibre d'Edmund Wilson i no sé qui em va portar un llibre de Lionel Trilling. Generalment de llibres estrangers de crítica literària en aquells moments se'n trobaven molt pocs. A través d'aquestes lectures anem establint una sèrie de discussions de les quals sorgeix una concepció sociològica de la literatura que serà acusada de marxisme, més per raons polítiques que no pas per la realitat estricta. De fet, érem una mena de marxistes que havíem llegit molt poc marxisme o en sabíem molt poc. Dic això per demostrar la feblesa teòrica amb la qual ens movíem. Això va produir que, com que eren una colla de poetes que es volien donar a conèixer —em refereixo als de parla castellana—, vam estar elaborant amb ells mateixos una antologia, que és la que es va anomenar *Veinte años de poesía española*, de la qual jo em vaig encarregar de fer el pròleg. Em sembla que jo devia ser el més dogmàtic de tots, perquè vaig arribar a construir una antologia de flaire marxista, sociologista, tot i que crec que només era vagament estructurada. Tanmateix, es va publicar el llibre i va tenir molt de ressò, òbviament en els ambients literaris i reduïts de la poesia. També va ser una antologia molt criticada, amb molts articles en contra. Entre aquests articles contraris hi havia el de la gent que, dins el món de la literatura, no estaven d'acord amb els plantejaments, o aquells que no estaven d'acord amb la tria —en això de la tria és habitual, per tant no compta gaire—, però hi havia una part evidentment de crítica política per part dels òrgans del *movimiento*. El fet és que el ressò d'aquesta antologia va arribar a oïda de Max Cahner, qui acabava de fundar —o estava fundant en aquells moments— Edicions 62, i un dia em va cridar i em va dir que li agradaria que li fes una antologia de la poesia catalana com la que havia fet de la castellana. Això per mi va resultar molt complicat, en primer lloc perquè encara que jo coneixia relativament bé la poesia catalana del segle XX, no sabia gairebé res més del *background* de la poesia catalana anterior, i em sembla que sense conèixer les bases del que és la història de la literatura era difícil muntar un panorama crític sobre la poesia catalana. Cal dir que, tot i que jo no era un especialista en poesia espanyola, era la que havia estudiat i la que m'havien ensenyat al batxillerat i, en canvi, en català mai ningú no em va ensenyar absolutament res.

En aquells moments ja era bastant crític respecte al llibre que havíem construït entre tots els meus amics de *Laye*. Malgrat l'èxit i les reedicions que va tenir, el cas és que em van afectar ben poc. Pel que fa a la proposta de Max Cahner, m'ho vaig estar pensant i aleshores li vaig fer una contraproposta i li vaig dir que jo no era capaç de fer-ho però que, en canvi, si podia treballar amb un amic meu i seu que era Joaquim Molas i que aleshores no sabia res de la proposta, potser podríem fer un llibre que, en tot cas, seria diferent del que ell em proposava. Vaig dir a Cahner: "He fet *Veinte años de poesía española*, que va del final de la guerra del 39 al 59, vintè aniversari de la mort de Machado." (Aquesta dada del vintè aniversari de la mort de Machado potser s'ha explicat excessivament, perquè la gent es repeteix en aquest tema, però és el 22 de febrer de 1959 quan, a Cotlliure, tanquem l'acord de fer l'antologia castellana, després d'haver-ho discutit molt de temps.) Aleshores en Max em diu que no té cap inconvenient que l'antologia catalana tingui un altre plantejament i ens trobem amb en Molas i estudiem el tipus d'antologia que podem fer i quina metodologia podem utilitzar, amb unes bases bastant semblants a les que jo havia utilitzat. És a dir, jo penso que Molas tenia formació acadèmica bastant més sòlida que la meua, òbviament, i tenia unes lectures d'un fet que era important perquè consistia a tenir sempre en compte la literatura estrangera. Ho vam estar discutint i de la conversa va sorgir que podíem fer una lectura històrica des d'unes bases historicistes i materialistes, que poguessin donar una nova visió de la poesia catalana i, de retruc, de la cultura catalana.

Hi havia un bagatge del qual no s'ha parlat gaire, o no se n'ha parlat prou, a les crítiques que s'han fet a aquest llibre. No solament és una metodologia més o menys sociologista, sinó que òbviament té influències d'autors marxistes, perquè tant Molas com jo havíem llegit Gramsci, Lukács, etc., és a dir els clàssics del marxisme literari, però també autors anglesos i crítics que no eren marxistes, però sí que tenien una visió materialista de la història.

Amb aquest bagatge, que era probablement insuficient, ens vam llançar a l'aventura. L'aventura va ser apassionant, cal dir-ho. Òbviament jo no m'hi hauria atrevit sense en Molas i ell també diu que no hauria gosat

fer l'assaig sense mi, potser perquè jo era més audaç o potser perquè havia estat vivint a França però no a les universitats franceses, sinó primer amb una beca per a joves escriptors que donava el Ministeri d'Educació, i després per una sèrie d'estades que em van permetre conèixer un conjunt d'escriptors, poetes i gent amb la qual vaig tenir contactes i la possibilitat de discutir unes quantes idees que ens van ajudar als dos, tant a Molas com a mi, a bastir el llibre.

Crec que el pròleg d'aquest llibre és prou interessant, situats en el moment que va ser fet. Ara s'hi podrien criticar moltes coses, però ens serveix com a testimoni d'una època, d'una temptativa de visió de la societat i la cultura catalanes que havia estat molt mancada d'una dimensió diferent, per dir-ho així, ja que encara no hi havia una visió de conjunt del tipus historicista, materialista, sociologista, etc. Era doncs aquesta barreja de coneixements que fa aquest pròleg prou interessant i significatiu, i crec que en el fons va ser mal entès de bon començament però, a la llarga i com a fet històric, ha estat prou ben interpretat.

En el primer moment, per què va ser mal entès? Va ser mal interpretat perquè ho havia de ser forçosament. Primer, per la novetat de la temptativa de partir des del començament de segle i fer aquesta visió general de la poesia posada en un marc sociològic, polític, però bàsicament cultural. Crec que aquest fet de tenir en compte que la literatura és un fet cultural no ha estat tingut en compte moltes vegades per la crítica literària, no només la catalana sinó la de molts altres països. En el nostre intent, el que era important era veure que la cultura catalana tenia un sentit si agafàvem les manifestacions historicoculturals que s'havien produït al llarg del segle. Hi havia una cosa que ens facilitava molt la tasca, que era precisament el començament de segle, per tant el Noucentisme. Era el creixement, gairebé el naixement, d'una cultura catalana moderna; hi havia el Noucentisme, la tasca de Prat de la Riba, i tot el que ja coneixem perfectament i que no he d'explicar ara. Que l'antologia no fos ben rebuda per determinades persones ens va semblar genuí, normal. D'una banda, Joan Triadú havia fet una antologia uns anys abans —bé, aquesta antologia era de plantejaments completament diferents— i era normal que Triadú escrivís un article dient que no estava d'acord amb

nosaltres, com era perfectament normal que Marià Manent escrivís un article molt seriós mostrant el seu desacord amb els enfocaments que nosaltres plantejàvem, i altres articles, per exemple de Joan Teixidor, etc. I els autors d'aquests articles fonamentaven perfectament els seus desacords, perquè la seva visió de la literatura, de la vida, del món i fins i tot de Catalunya era diferent de la nostra.

M'agradaria —li'n vaig demanar permís a Joaquim Molas i en algunes coses hi estic d'acord i en altres no tant— tornar al punt de vista d'en Molas, que en definitiva és tan autor, o més que jo, d'aquest llibre, sobre els resultats o les conseqüències que ell creu que se'n podrien treure i de la proposta de *realisme històric* que és, en la nostra terminologia una certa visió materialista i dialèctica de la història, però que en cap cas no provenia dels dogmes que molts dels crítics literaris marxistes estaven utilitzant a Europa en aquells moments. Llegeixo, una mica com a conclusió, la visió de Joaquim Molas. Diu: “En aquest sentit, el realisme històric que tot just apunta cap als anys trenta i que es desenrotlla ni que fos d'una forma tardana entre les darreries dels cinquanta i el tombant dels seixanta-setanta va tenir, tot i les baixades de tensió, algunes virtuts. I vista la perspectiva d'avui [aquest text és de fa quatre o cinc anys], algunes conseqüències no sé si gaire negatives.” I després continua amb les virtuts que ell creu que té aquest llibre.

“1. Va formar part d'un vast projecte politicocultural, que probablement és l'únic plantejat en termes globals des del dissenyat per la tropa noucentista.

”2. Aquest projecte va intentar de fer el salt des d'una posició d'arreglament defensiu i tancat produït pel resultat de la guerra civil espanyola.

”3. Pretenia recuperar alguns corrents subterranis, o no, que les circumstàncies culturals o ideològiques havien enterrat. En determinats casos, com el del Modernisme —potser el més emblemàtic—, en perfecta sintonia amb la recuperació realitzada, per exemple, a la Gran Bretanya.

”4. Posar-se al dia amb la incorporació ràpida i organitzada dels nous models que als anys trenta, però sobretot a partir del quaranta-cinc, ha-

vien capgirat totes les expectatives de la literatura europea i americana: *Public poetry* britànica, teatre èpic de Brecht, pensament de Sartre, Gramsci i Lukács, novel·la de la generació perduda, neorealisme italià, *nouveau roman*, etc. etc.

”5. Donar resposta a dos dels gran debats sobre art dels anys vint-trenta. La tensió entre la realitat percebuda pels sentits o captada per l’ull de la càmera i la realitat interior i, per altra banda, les relacions entre l’art i la política i, més exactament, la revolució. I, si no vaig errat, va tenir algunes conseqüències més o menys remarcables: 1) Va contribuir a la investigació metodològica en molts camps, entre ells el de la història, la lingüística i el teatre. 2) Va col·laborar a refer el quadre de les lectures bàsiques del país. 3) Va proposar una revalorització, i per tant una reinterpretació del Modernisme, i fins de les avantguardes, que alguns van —vam— invocar sempre com una de les seves fonts. 4) Va donar unes poques obres importants, va participar en la desmitificació del llenguatge retòric i va preparar el camí per una nova doctrina poètica, viva avui, la de l’experiència moral.”

Voldria acabar amb aquest punt de l’experiència moral perquè, en definitiva, he fet abans esment de l’Escola de Barcelona —que si es diu en castellà *Escuela de Barcelona* i s’agafa en els termes amb què es basa Carme Riera és perfectament legítim, però que no s’adiu a la realitat de la poesia catalana. El que vull dir és que si es vol parlar d’Escola de Barcelona referida a aquell grup, pels qui hi vam participar i vam escoltar les converses entre aquells poetes, hi ha un fet determinant. Per mi l’Escola de Barcelona es redueix a una llarga conversa, a una discussió que durarà temps i anys, entre Gabriel Ferrater i Jaime Gil de Biedma. I Gabriel Ferrater és el poeta que ha tingut més influència en la poesia catalana després de la seva mort i Jaime Gil de Biedma és el que l’ha tingut en la poesia castellana. Crec que, sense simplificar i sense deixar de tenir en compte que mentrestant Joan Ferraté escrivia els seus llibres de teoria, i que tota una generació de poetes en llengua catalana irrompia amb força i qualitat, em sembla que aquest diàleg passa molt —i per això m’hi refereixo quan Molas parla de l’experiència moral— per una influència que van tenir els dos, que va ser la dels poetes trentistes an-

glesos Auden, Spender, MacLeish, etc., que tenen un caire de realisme viscut, extraordinàriament ben escrit.

No sé si m'he explicat del tot —potser no—, però l'origen de *Poesia catalana del segle XX* (1963) és el que he esmentat, i les conseqüències positives, al meu entendre, les resumiria tal com acaba Molas: la crida cap a una poesia no tant de realisme social sinó del que els mateixos poetes en deien una poesia de l'experiència moral. Moltes gràcies.